

Dr hab. Andrzej Wrzyszczyński, prof. UMCS

Lublin 09.10.2024 r.

Katedra Historii Państwa i Prawa

Wydział Prawa i Administracji

Uniwersytet Marii Curie – Skłodowskiej

w Lublinie

OPINIA

o rozprawie doktorskiej Pana magistra Wojciecha Tomaszewskiego p.t.
„Doktryna ustrojowa dekabrystów”, Wrocław 2024, ss. 537.

1. Problematyka badawcza.

Tematyka dysertacji doktorskiej została wybrana w sposób dogłębnie przemyślany. Należy pogratulować trafności decyzji Doktoranta i jego Promotora w odniesieniu do zakresu merytorycznego rozprawy, gdyż w naszym kraju nie ukazała się dotychczas monografia omawiająca doktrynę dekabrystów. Trzeba także dobitnie podkreślić, że ustalenia Autora pracy doktorskiej zaliczają się nie tylko do dorobku polskich dyscyplin historycznoprawnych, ale wzbogacają niewątpliwie także międzynarodowe osiągnięcia naukowe, w tym badania uczonych rosyjskich. Doceniam tu szczególnie wiedzę i doświadczenie Pana Profesora Adama Bosiackiego, który uszczegółowił kierunek dociekań na kwestie ustroju państwa. Nie były one precyzyjnie wyodrębnione i kompleksowo scharakteryzowane nawet w bardzo szerokiej literaturze naukowej rosyjskiej. Dzięki temu dysertacja doktorska wypełnia moim zdaniem istotną lukę badawczą. Poza tym należy zwrócić uwagę na możliwość wykorzystania recenzowanego opracowania w dzisiejszej sytuacji międzynarodowej. Mam tu na myśli sięgnięcie

przez Autora do kilkusetletniej tradycji rządów absolutnych, autokratycznych i autorytarnych w historii Rosji. Wydaje się, że funkcjonujące przez ten długi okres mechanizmy sprawowania władzy można wykorzystać dla analizy współczesnej sytuacji politycznej i społecznej w państwie rosyjskim. Cenne są także ustalenia Pana magistra Wojciecha Tomaszewskiego na temat stosunku rosyjskich elit politycznych do innych państw i narodów, a w szczególności do Polski i Ukrainy.

2. Konstrukcja pracy.

Struktura rozprawy, obejmująca pięć rozdziałów, oparta została na kryterium mieszanym (chronologiczno-rzeczowym). Rozwiązanie to trzeba w pełni zaakceptować. Praca zawiera także wstęp, zakończenie i bibliografię, Doktorant zrezygnował natomiast z wykorzystania innych elementów technicznych, a według mnie sporządzenie wykazu tabel bardzo ułatwiłoby czytelnikowi lekturę dysertacji.

Wstęp to formalna część rozprawy doktorskiej. Autor potraktował ją wyjątkowo solidnie i rzetelnie, gdyż zawiera ona ponad 40 stron (recenzowałem dotąd kilkanaście prac doktorskich i ten wstęp zasługuje niewątpliwie na najwyższe uznanie). Ten fragment opracowania obejmuje niezbędne elementy: uzasadnienie wyboru tematu, cele pracy, jej przedmiot i strukturę, tezy badawcze, ramy chronologiczne, wyjaśnienie podstawowych pojęć, omówienie zastosowanych metod badawczych. Na szczególnie wyróżniającą ocenę zasługuje charakterystyka wykorzystanych źródeł i literatury naukowej. W odniesieniu do tej ostatniej trzeba podkreślić jej krytyczną, ale obiektywną ocenę uwzględniającą czas opracowywania poszczególnych publikacji w Rosji. Doktorant słusznie wyodrębnił tu trzy okresy: do 1917 roku; do końca istnienia Związku Sowieckiego; czasy współczesne. Czytelnik, który uważnie zapoznał się ze wstępem uzyskuje jasną informację, co znajdzie na kartach rozprawy. Za jedyny

drobny mankament techniczny tej części dysertacji uważam fakt braku tytułu dla pierwszych dziewięciu stron. Wstęp został podzielony na dwa punkty, ale pierwszy z nich zaczyna się dopiero od strony 14. Jeśli Autor nie miał innego pomysłu, to na s. 5 można było zacząć od punktu pt. Wprowadzenie. Poza tym treść zawartą na s. 12 – 13 należałoby moim zdaniem przenieść do punktu pt. Etymologia i definicje słów dekabrysta i dekabryści.

Rozdział I ma charakter wprowadzający. Autor przedstawił w nim ewolucję ustroju państwa rosyjskiego w ciągu kilkuset lat do końca XVIII wieku. Omówił nie tylko przemiany ustroju politycznego, ale odniósł się również do kwestii społeczno-gospodarczych, na tle podziału stanowego feudalnej Rosji. Scharakteryzował także reformy przeprowadzone w pierwszym okresie panowania cesarza Aleksandra I. Rozważania te świadczą o solidnym warsztacie badawczym historyka ustroju.

Rozdział II zawiera omówienie genezy powstania ruchu dekabrystowskiego. Doktorant szczegółowo przeanalizował przesłanki, którymi kierowali się dekabryści przystępując do tworzenia swych organizacji (np. obserwacja życia w Europie zachodniej przez żołnierzy od 1813 roku, lektura dzieł zagranicznych i rosyjskich uczonych oraz pisarzy, analizowanie przepisów konstytucji USA i ustaw zasadniczych obowiązujących w krajach europejskich). Scharakteryzował skład organizacji przeddekabrystowskich i pierwsze projekty reform odnoszących się do ustroju państwa.

Następne rozdziały odnoszą się do właściwej treści rozprawy. Rozdział III i rozdział IV zawierają omówienie najbardziej znaczących dla doktryny dekabrystów projektów reform autorstwa Nikity Murawjowa („Konstytucje”) i Pawła Pestla (Ruska Prawda). W rozdziale V Autor uwzględnił inne ustrojowe koncepcje dekabrystów. Przeprowadził także rzetelne analizy porównawcze.

Zakończenie stanowi solidną rekapitulację wyników naukowych rozprawy. Autor podzielił je na trzy części. Najpierw dokonał analizy swoich ustaleń i zweryfikował wiarygodność wskazanych we wstępie tez. Następnie sformułował

różnorodne koncepcje zmian ustrojowych w Rosji, które mogłyby zaistnieć, gdyby akcja dekabrystów zakończyła się powodzeniem. W trzeciej części w sposób jasny i uporządkowany podsumował efekty swojej pracy.

Bibliografia stanowi szczególnie istotny element niniejszej rozprawy doktorskiej. Odniosę się do niej w punkcie 4 niniejszej opinii.

3. Metody badawcze.

W recenzowanej pracy doktorskiej wykorzystane zostały: metoda prawno-dogmatyczna, metoda analizy historyczno-prawnej i metoda porównawcza. Analiza przepisów prawnych zawartych w różnych aktach normatywnych przeprowadzona przez Pana magistra Wojciecha Tomaszewskiego świadczy o jego dojrzałej wiedzy prawniczej. Nie zgłaszam też najmniejszych uwag w odniesieniu do wykorzystania metody analizy historyczno-prawnej. Doktorant prawidłowo powołuje źródła o charakterze historycznym oraz literaturę naukową z bardzo długiego zakresu chronologicznego (XIX wiek – XXI wiek), właściwie je interpretuje i wyciąga głęboko przemyślane wnioski. Nie mam wątpliwości, że posiada On wnikliwą wiedzę na temat realiów życia w Rosji w obrębie ram chronologicznych precyzyjnie wskazanych we wstępie, a w szczególności w odniesieniu do relacji w najwyższych elitach politycznych Rosji. Autor we wstępie uwypuklił najważniejszą metodę badawczą, którą stosował w trakcie opracowywania dysertacji, mianowicie metodę komparatystyczno-prawną. Warto podkreślić, że znalazł interesujący sposób na jej wykorzystanie. Były to tabele, które równolegle przedstawiały porównywane dokumenty (np. tabela porównująca „konstytucję” Nikity Murawjowa z „Ruską Prawdą” Pawła Pestela, s. 381 – 384, czy tabela konfrontująca przepisy konstytucji Królestwa Polskiego z 1815 roku z projektem „konstytucji” Nikołaja Nowosilcowa, s. 134 – 141).

4. Źródła i literatura

Praca oparta została na bardzo solidnej i różnorodnej bazie źródłowej. Doktorant zgromadził i wykorzystał imponujący zbiór źródeł opublikowanych drukiem lub w formie elektronicznej, obejmujący ponad 160 pozycji. Są wśród nich pamiętniki, wspomnienia, memuary, akty normatywne, projekty aktów prawnych i inne cenne dokumenty. Zdecydowana większość z nich to publikacje w języku rosyjskim, doceniam kompetencje Autora w zakresie bezpośredniego interpretowania materiałów źródłowych, gdyż znajomość tego języka wśród uczonych młodszego pokolenia w naszym kraju jest coraz rzadsza. Warto jednak podkreślić, że sięgnął też do kilkunastu publikacji w języku polskim, kilku w języku ukraińskim i pojedynczych w języku angielskim, francuskim, a nawet hiszpańskim.

Pan mgr Wojciech Tomaszewski zgromadził i wykorzystał jeszcze bardziej imponującą literaturę naukową. W bibliografii podzielił ją na trzy kategorie: monografie, opracowania ogólne oraz artykuły i inne opracowania drobniejsze. W pierwszym punkcie widzimy aż ponad pięćset pozycji. Dominują publikacje w języku rosyjskim, ale uwzględniono także kilkadziesiąt monografii w języku polskim i pojedyncze pozycje w języku angielskim i ukraińskim. Druga kategoria obejmuje ponad sześćdziesiąt publikacji, przeważają te w języku polskim, ale odnajdujemy ponad dwadzieścia opracowań w języku rosyjskim i dwa w języku angielskim. W trzecim punkcie Doktorant zamieścił ponad sto pozycji. Przewagę mają publikacje w języku rosyjskim, ponad dwadzieścia w języku polskim i pojedyncze w języku ukraińskim i angielskim.

Jestem pod wrażeniem „mrówczej” kwerendy bibliograficznej Autora i oceniam ją bardzo pozytywnie. Jeszcze raz podkreślam, że potrafił on w sposób krytyczny, ale obiektywny ocenić wykorzystane publikacje.

5. Inne uwagi.

Wywody merytoryczne Doktoranta stoją na wysokim poziomie. Narracja obejmuje wiele aspektów z zakresu historii doktryn politycznych i prawnych, ale także z obrębu dziejów społeczno-gospodarczych, ogólnej historii politycznej oraz historii ustroju i prawa. Pan mgr Wojciech Tomaszewski udowodnił, że potrafi w sposób profesjonalny poruszać się w tak szerokim spektrum. Jego rozważania są należycie udokumentowane i na pewno zaspokoją ciekawość czytelników zainteresowanych tą problematyką. Chciałbym podkreślić znaczenie danych biograficznych osób, które Autor zamieścił w przypisach. System przypisów, które nie ograniczają się do formalnych odsyłaczy zasługuje na najwyższe uznanie. Nie zauważyłem także żadnych błędów merytorycznych (błędną datę konstytucji Stanów Zjednoczonych Ameryki – 1877 na s. 306 traktuję jako oczywistą omyłkę). Mam tylko pewne wątpliwości dotyczące porównania niewolnictwa w USA z poddaństwem chłopów w Rosji (s. 64 – 66). Wydaje mi się, że system sprzedaży niewolników w Stanach Zjednoczonych Ameryki różnił się wyraźnie od praktyki, która była stosowana w Rosji w XIX w. wobec chłopów. Brakuje mi także refleksji na temat informacji o dysproporcjach w poziomie rozwoju cywilizacyjnego Rosji i Europy zachodniej (drogi, mosty, infrastruktura miast i wsi, wyposażenie gospodarstw domowych). Nawiązuję tu do analogicznych doświadczeń z okresu II wojny światowej, kiedy żołnierze rosyjscy dotarli do środkowych Niemiec (Catherine Merridale, *Wojna Iwana. Armia Czerwona 1939 – 1945*, Poznań 2007).

Obowiązkiem recenzenta jest jednak wskazanie także innych usterek. Mam tu na myśli w pierwszej kolejności pewne mankamenty o charakterze technicznym. W spisie treści widzimy tytuły rozdziałów, ale wewnątrz pracy tych tytułów już nie ma, co utrudnia czytelnikowi lekturę dysertacji. Poza tym w spisie treści jest podział na rozdziały, w których wyodrębnione zostały punkty. Natomiast w treści pracy zauważamy też wyszczególnienie podpunktów. Moim

zdaniem powinno to znaleźć odzwierciedlenie w spisie treści. Poza tym w treści pracy punkt 2.2 pt. Organizacje dekabrystowskie znajduje się na s. 179, a w spisie treści wskazano s. 180.

W przekazanej mi do recenzji papierowej wersji rozprawy odnalazłem także techniczne usterki odnoszące się do wydruku. Na przykład na s. 23 i s. 487 przypisy na dole strony przykryły numer tych kart. W niektórych tabelach ucięte zostały końcówki wyrazów (np. s. 300, s. 383). Strony 144, 244 i 464 to puste karty. Na kilku stronach niepotrzebnie użyto klawisza enter (nazywam to skokami komputera (np. s. 69, 259, 440). Na stronie 67 w tekście wprowadzono przypis 32, ale adekwatny komentarz merytoryczny i adres bibliograficzny odnajdujemy dopiero na s. 68. Taka sama sytuacja ma miejsce na s. 24 – 25, 66 – 67, 78 – 79, 157 – 158, 160 – 161, 161 – 162, 183 – 184, 195 – 196, 317 – 318, 428 – 429.

Wskazuję także na drobne usterki stylistyczne i błędy literowe: np. s. 5 wers 12 – 15; s. 52, przyp. 4, wers 4; s. 54, wers 16; s. 55, wers 5; s. 62, wers 3; s. 82, przyp. 61, wers 2; s. 96, wers 10; s. 102, pkt. 1.1.11, wers 5 – 9; s. 127, wers 6 s. 163, wers 1; s. 166, wers 24; s. 172, wers 1, 17, 19; s. 173, wers 5; s. 195, wers 4; s. 196, wers 9; s. 197, wers 22; s. 199, wers 10; s. 220, wers 14; s. 224, wers 24; s. 227, wers 22 – 23; s. 229, wers 24; s. 236, wers 26; s. 261, wers 19; s. 275, wers 5, 10, 19; s. 281, wers 1; s. 287, wers 30; s. 311, wers 24; s. 314, wers 10; s. 318, wers 22 – 23; s. 321, wers 13, 26; s. 324, wers 25; s. 327, wers 4, 10; s. 343, wers 27 – 28; s. 344, przyp. 22, wers 4; s. 347, wers 33; s. 357, wers 6; s. 359 wers 3; s. 361, wers 9, 15; s. 366, wers 1; s. 386, wers 7, 12; s. 388, wers 18; s. 394, wers 2; s. 404 wers 19; s. 405 wers 12; s. 406, wers 3; s. 407 wers 3; s. 421, wers 4; s. 427, wers 22; s. 431, wers 8; s. 439, wers 10; s. 441, wers 3; s. 450, wers 15; s. 458, wers 12; s. 459, wers 2; s. 461, wers 8; s. 466, wers 21; s. 481, wers 21; s. 484, wers 24.

Zakwestionowane przeze mnie elementy techniczne oraz usterki stylistyczne i błędy literowe są dość liczne, ale w proporcji do obszerności pracy (ponad pięćset stron), nie skłaniają mnie do negatywnej oceny. Przeciwnie.

uważam że mieszczą się one w ogólnych standardach wśród recenzowanych dotąd przeze mnie kilkunastu rozpraw doktorskich,

6. Konkluzje.

Wskazane wyżej w recenzji uwagi nie, przekreślają niewątpliwych zalet rozprawy. Są to przede wszystkim drobne zarzuty o charakterze technicznym i językowym. Praca stanowi niewątpliwie istotny wkład do badań nad historią doktryn politycznych i prawnych oraz nad historią ustroju i prawa.

Rozprawa doktorska Pana magistra Wojciecha Tomaszewskiego spełnia wymagania określone w art. 13 ust. 1 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. z dnia 27 września 2017 r., poz. 1789 ze zm.) w związku z art. 179 ustawy z dnia 3 lipca 2018 r. Przepisy wprowadzające ustawę – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U. z 2018 r., poz. 1669 z późn. zm.) i dlatego wnioskuję o dopuszczenie jej do dalszego toku postępowania w przewodzie doktorskim (art. 14 ust. 2 pkt. 3 przytoczonej wyżej ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki).

Andrzej Wrzyszczyk

